

A zsinagógáról és szokásairól

A zsinagóga / בית הכנסת (*bét hákneszet* / a gyülekezet háza) szó görög eredetű és gyűléshelyet, összegyülekezést, gyülekezeti házat jelent, mely gyakorlatilag egy olyan épület, ami a zsidóság vallási és közösségi életének központja. (Magának a görög szónak használata jóval fiatalabb, mint amit takar!)

A templom szó, bár gyakran használatos a zsinagóga rokon értelmű kifejezéseként, nem szerencsés elnevezés, mert ellentétben más vallások templomaival, eme épületnek több rendeltetése is van, melyek közül csak egyik az imaház (*bét hátfilá*) funkció. (A Templom szó inkább csak a jeruzsálemi Szentély elnevezésének szinonimája a magyar zsidóság nyelvében.)

A *bét hákneszet* mellett a zsinagógát hívjuk még *bét hámidrás*nak (a tanítás háza, jiddisül: sül, a német Schule /iskola/ szóból,) és *bét dinnek* (ítélet/bíraskodás háza) is, ha azokban e tevékenységek történnek, vagy történtek. A késő-antik zsinagógák felirataiban néha feltűnik az arám *átrá kádisá* (szent hely) elnevezés is, de ez csak a jeruzsálemi Szentély (*bét hámikdás* = a szent ház) pusztulása (*hurbán*) utáni "névkölcsonzésre" utal, mert a zsinagógáknak csak az ott őrzött *Tóra* miatt van bizonyos szentségük. A zsinagóga tehát közös imádkozásra, tanulásra, a *Tóra* felolvasására szolgáló építmény, mely egyben a zsidó egyének találkozó helye is.

Az első zsinagógákat valószínűleg a babiloni fogság (ante 597-538) alatt építették száműzetésük színhelyén: Babilóniában, bár némely vélekedés szerint¹ ez Mózes koráig visszamenő hagyománya a zsidóságnak. Mindenesetre a fogság idejében létező zsinagógára utalhat a *mikdás meát* (kicsi szentély) kifejezés,² amint azt a *Talmud* magyarázza.³

A visszatérés (ante 538) után *Júdában* is építhettek zsinagógákat, miként az "Istennek gyülekező helyei" szavak ezt látszanak alátámasztani a zsoltár mondatában.⁴ Zsinagóga létezését bizonyító első, eddig fellelt dokumentum: egy márványlap Egyiptomból, az Alexandria melletti Sediából származó felirat az ante III. századból.

Az ante I. századból ismerjük többek között a Heródes korából származó *maszadai* és a herodioni zsinagógák épületmaradványait. A zsinagóga a polgári időszámítás kezdetén már általánosan elterjedt intézmény volt, úgy a zsidó államban, mint a diaszpórában (*gálut*). Ezt támasztja alá például a nagyon híres alexandriai Nagyzsínagóga is.⁵ Jeruzsálemben 480 zsinagóga működött a *Talmud jerusálmi* szerint,⁶ míg a *Talmud bávli* úgy írja, hogy 394 volt

¹ Pl.: *Jálkut Simoni* M.II. 408; JosephusFlavius: *Contra Apionem*. II,175 és *Apostolok cselekedetei* XV,21.

² *Jehezkél* XI,16.

³ *Talmud: Megilá* 29a.

⁴ *Zsoltárok* LXXIV,8.

⁵ *Talmud: Szuká* 51b.

⁶ *Talmud jerusálmi: Megilá* III,1.

A zsinagógáról és szokásairól

belőlük.⁷ Ezek valószínűleg túlzó számok, de zsinagógára utaló kőtáblát és annak alapjait megtalálták már ebből az időszakból. A Jeruzsálemben lévő zsinagógák közül egy a Szentély-hegyen volt, a *Misna* tanúsága szerint.⁸

A Szentély lerombolása után (70. év hónap 9) a zsinagógák lettek a zsidó élet kizárólagos rituális központjai és a Szentély papi (kohanita) szolgálatának egyes mozzanatai átmentek a zsinagógák gyakorlatába. A III. századtól már számos zsinagóga maradványait ismerjük, tárták fel azok romjait az ókori zsidó ország területén. Többek között *Bét-Jaréáhban, Hámát-Tverjában, Kácrinban, Korazinban, Kfár-Náhumban* stb.

A diaszpórából is ismerünk zsinagógákat, Augustus császár idejében (I. század) még Rómában is volt, ahogyan arról Alexandriai Philon tudósít.⁹ Maradtak e korból zsinagógák maradványai, például: Stobi városából, a mai Macedóniából. Feliratok több zsinagógára is utalnak, ilyen például a III. századból, Pannónia provinciából, Intercisából (a mai Dunaújváros) származó fogadalmi tábla, mely közli a "zsidók zsinagógája előljárójának" (archi synagogus Iudaeorum) nevét, kit Cosmiusnak hívtak.

A III. századtól alakultak ki a zsinagógák építésének általános szabályai is, melyeket a kényszerítő körülmények miatt azonban nem mindig lehetett betartani. Ezek szerint a város legmagasabb pontján kell állnia;¹⁰ legyenek ablakai;¹¹ a *Tórá*t őrző szekrény (*áron hákodes*, mely nem mindenhol szekrény, illetve mélyedés a falban, hanem kerekeken gurítható ládaszerűség, vagy egyszerűen csak egy láda volt) helye a Jeruzsálem, vagy a kelet (*mizráh*) felé mutató fal. Ebből következően a zsinagóga bejárata a szemben lévő oldalon legyen; a férfiakat és a nőket el kell különíteni, hasonlóan, mint a Szentélyben annak idejében.¹² Az ülések a falak mentén voltak elhelyezve, így az emelvény (*bimá*), hol a *Tórá*t felolvasták középen volt.

A középkor folyamán továbbra is alkalmazták az ókori zsinagógákra vonatkozó szabályokat, valamint funkcióik sem változtak alapvetően. A zsinagóga továbbra is a zsidó élet központja maradt, de a tanház (*bét hámidrás*) jellege erősödött. A XIV-XV. századtól *Scola Iudaeorum* (zsidó iskola/tanház) és német nyelvű területeken a *Judenschule* (zsidó iskola/tanház) az általános elnevezése. A középkorban az életkörülményekben végbement változások megtették hatásukat a szellemi életre is. A zsidóság egyre inkább elkülönült,

⁷*Talmud:Ketubot*105a

⁸*Misna: Szóta* VII,7-8 és *Jomá*VII,1.

⁹Alexandriai Philon: *De legatione ad Gaium*. XXXIII.

¹⁰*Toszefta: Megilá* IV,23 és *Toszáfot, Sábát* 11a.

¹¹*Talmud:Beráhot* 34b.

¹²*Misna:Midot* II,5 és *Talmud:Szuká*51b.

A zsinagógáról és szokásairól

konzervatív szelleművé vált, a hitközség (kile) és a zsinagóga (sül) volt életének központja, meghatározója.

Az emancipáció korában (XVIII-XIX. század) a zsinagóga funkciói beszűkültek és egyre inkább az imák házává (*bét háfilot*) kezdett válni. Az ezen időszakban, Európában épült zsinagógák a korstílusok: klasszicizmus, romantika, eklektika általános stílusjegyeit hordozzák. A XIX-XX. században alakult ki egy sajátos mór stílus a zsinagógák építésénél, majd a szecesszió és a funkcionalizmus befolyása érvényesült. A zsinagógák alaprajzi elrendezésében fontos szempont volt a férfiak és nők elkülönítése, amely belső kialakításukat is meghatározta. Vagy az előtérből, de inkább többnyire az előtérrel egy síkban lévő külső lépcsőházból / lépcsőházakból nyílik a feljárt a karzatra / karzatokra, melyen/melyeken találhatjuk hagyományosan a nők ülőhelyeit.

A női rész (*ezrát násim*, jiddisül: vejbersül) a középkorban gyakran egy külön termet jelentett a férfiak imaterébe betekintő nyílásokkal, avagy csak a fejmagasság fölött elhelyezett nyílások tették lehetővé a nőknek a szertartás követését. Később már egy térben, de az emeleten sűrű faráccsal elválasztott részen ültek a nők, kik láthatták a szertartást, de a lent imádkozó férfiak nem láthatták arcukat. Volt oly megoldás is, hogy a női imahely az emeleti karzatra került; vagy a nők az imatér hátsó felében voltak függönnyel elkülönítetten; avagy: baloldalon a nők (néhol függönnyel elválasztva), jobboldalon a férfiak imádkoznak a frigyszekrényel szemben állva.

A XIX-XX. században épített, a zsidóságukat vallásként megélő közösségek zsinagógái – megőrizve a jeruzsálemi Szentély beosztását, és emlékeztetve arra – kettő + egy egységből állnak: előtér; imatér, az imatérben a frigyszekrényel és egy függöny mögött a frigyszekrényben a *Tórá*kkal. Az előtér vagy előcsarnok bejárata közelében helyezik el a rituális kézmosót (*kijor*), mely a tisztátalanságtól, a bűntől való megtisztulást szimbolizálja, hiszen imádkozni - kérni csak „tisztán” lehet. Itt találunk egy vagy több adománygyűjtőperselyt, az úgynevezett *cedókó* - perselyt (*kupá* vagy *mátán beszéter*), hogy mielőtt imáinkkal az Örökkévaló elé járulnánk, egy jó cselekedetet már tudjunk a hátunk mögött.

Általában ebből az előtérből nyílik az araszoba, hol a menyasszony (*kálá*) előkészül esküvőjére (*hátuná*); valamint egy másik szoba, hol a vőlegény (*hátán*) készül, illetve a zsinagóga funkcionáriusai készülnek elő mindenkori szolgálatukhoz. Szintén innét lehet bejutni abba a kamrába, vagy itt tárolják azt a ládát, melyet *genizának* (elrejtés) neveznek, ahová a már rituális célra alkalmatlanná vált könyveket, kegytárgyakat, iratokat rejtik el időlegesen, eltemetésükig.

A zsinagógáról és szokásairól

Ebben az előtérben találjuk még a *zmán* - táblát, mely az imák időpontjait jelzi; a jórcajt -táblát a halálozási évfordulók nyilvántartására, emlékezetben tartására és helyet alatta a jórcajt - mécsesnek, melyet az évforduló napján gyújtunk meg.

A zsinagóga imatere a tulajdonképpen "szent tér", mert azzá teszik az ott lévő *Tóra*-tekercek. Így kettő fókusz van az imatérnek: egyik az ahol őrzik, a másik ahol használják *Tóra*-tekerceset, a *széfer Torát*. Az előbbi a frigyszekrény (*áron hákodes*), míg utóbbi a *Tóra*-olvasó emelvény (*bimá*).

A zsinagóga falán általában nincsenek feliratok, az nem „Biblia pauperum”, a jelenlévők szemléltető és így nevelő eszköze. A régi zsinagógákban a leggyakoribb imádságokat, fontos mondatokat azonban felfestették, felírták a falra.¹³

A frigyszekrény helye mindig a főfalon (*mizráh*-fal) van, az épület Jeruzsálem felé néző-, vagy a keleti, észak-keleti oldalán. Egy emelvény van előtte (*duhán*), hová lépcsőkön lehet felmenni. A kohaniták innét osztanak áldást a jiddisül: dűhenolásnak nevezett szertartás során. A *széfer Torák* vagy falfülkében vannak, illetőleg egy, a keleti falhoz állított szekrényben (tulajdonképpen egy felállított ládában, utalásul a pusztai vándorlás során hurcolt frigyládára). Általában kettő oszlop között alakítják ki a szekrényt. A kettő oszlop neve *Jáhin* és *Boáz*, felidézvén a Salamon által építtetett jeruzsálemi Szentély kettő oszlopát,¹⁴ amelyeket architráv (az oszlopfők fedőlemezén nyugvó fögerenda) kapcsol egybe.

A frigyszekrényt az imatértől díszesen hímzett, nemes anyagból készült függöny: *párohet* (jiddisül: prajhesz) választja el. Azonos anyagból készült, el nem húzható felső része, drapériája a *káporét* (jiddisül: kapajresz). A frigyszekrényel szemben állva, attól balra van rendszerint a *rabbi* ülése, míg jobbra a kántor (*házán*) foglal helyet. Itt, a frigyszekrény jobb oldalán, a *házán* ülése mellett található többnyire az előimádkozói pulpitus az *ámud* (jiddisül: omed). Vannak oly zsinagógák, hol a frigyszekrényel szemben állva, a *bimán* lévő asztal mögül végzi szolgálatát a *házán* vagy az előimádkozó.

Az omed egy általában fából készült állványféle, az előimádkozó (*sliáh cibur*, röviden: *sác*) imakönyvének tartója. Előtte áll a *házán* (ha ő imádkozik elő) vagy az előimádkozó, aki vezeti az istentiszteletet a *szidur sác*ból, az előimádkozónak készült imakönyvből. Az omeden kettő gyertyát, újabban (jobb esetben) gyertya alakú villanyégőket helyeznek el. A falon,

¹³ Pl.: az ókorban: Grüll Tibor: Zsidó epigráfiai kultúra a késő-római korban. Zsinagógafeliratok, in: <http://or-zse.hu/doktor/dissz.htm>;

a középkorban: középkori budai zsinagógák, in:

http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:P7YnAyr8sEYJ:epa.oszk.hu/02000/02007/00022/pdf/EPA2007_bp_regisegei_22_1971_271-284.pdf+&cd=7&hl=hu&ct=clnk&gl=hu;

az újkorban: lipótszentmiklósi régi zsinagóga, in: Kohlbach Bertalan: Folklore a zsinagógában. In: Oláh János(szerk.): *Zsidó néprajz*. (Budapest: Gabbiano Print Kft, 2006) 94. old.

¹⁴ Királyok I. VII,29.

A zsinagógáról és szokásairól

szemmagasságban van a *mizráh*- vagy siviszi - tábla, melyek középebe az Örökkévaló négybetűs nevét írják.

Az *áskenáz* kiejtéssel siviszi - táblának mondott, díszesen kalligrafált tábla a zsoldár mondatát idézi, miszerint: "Az Örökkévalót mindig magam előtt tartottam (siviszi)."¹⁵ E tábla emlékezteti az előimádkozót, hogy tudja ki előtt áll, kihez szól a közösség nevében; illetve jelzi az imádkozóknak az imák elmondásának irányát is. (Az *Árbáa turim* az imák elmondásának irányaként helyesebbnek tartaná a délkeleti irányt az európai zsinagógákban, azért hogy az imánál elfoglalt irány ne keltse látszatát annak, mintha a zsidók a felkelő napot imádnák.¹⁶)

Ugyanezen a falon (keleti fal) szokás még elhelyezni az aktuális hetiszakaszt (*szidrá*) vagy ünnepi *Tóra*-olvasmányt jelző feliratot, táblát. Az omed lejjebb van a frigyszekrény előtti emelvény szintjénél, így valósulnak meg a zsoldár szavai: "A mélységből szólítalak, Örökkévaló!"¹⁷ A frigyszekrény mellett, két oldalon, padok vagy székek állnak. A *rabbi* ülése mellett (bal oldal) rendszerint a tudós, illetőleg a liturgiában járatos férfiak foglalnak helyet, míg a *házán* ülése mellett (jobb oldal) a kile előljárói és annak elnöke (*rasekol*).

A frigyszekrény előtt, a magasban ég az örökmécs (*nér támid*), mely a pusztai Szentélyben lévő örökmécsre¹⁸ és az általa jelképezett Isten-i jelenlétre, a *sehinára* emlékeztet.

A *bimán* (jiddisül: melemmer vagy lemer), az emelvényen van az asztal (*sulhán*), hol a *széfer Torá*ból olvasunk (jiddisül: lejnolunk). Ezen emelvény elhelyezésére több szokás ismeretes az *áskenáz* zsidóságon belül is. Az ősi, megközelítőleg négyszögletű zsinagógákban közepén volt a *bimá*. Így van ez mindmáig az ortodox hagyományokat követő közösségek zsinagógáinak egy részében is. A hosszanti, tehát téglalap alakú zsinagógákban az ortodox hagyományokat követő közösségek, a neológ közösségek egy része, valamint a status quo ante közösségek körülbelül a zsinagóga felénél vagy kétharmadánál helyezték el a *bimát*.

Néhány neológ közösség zsinagógájában a XIX. században elindult modernizálás, újítás hatására a *bimá* közvetlenül a frigyszekrény elé került. A *bimá*, bárhol is helyezték el, mindig magasabb a zsinagóga padlószintjénél. A *bimá* előtt kettős szék szokott állni: *Élijáhu* (Illés próféta) széke. (Egyes zsinagógákban az előcsarnokból nyíló kamrában tárolják a szertartási tárgyakat, pl.: esketési mennyezet (*hupá*), *Élijáhu* (Illés próféta) széke, bizonyos, inkább ortodox zsinagógákban egy falóca, amelyen *jom kipurt* megelőzően elvégezték a

¹⁵ Zsoldárok XVI,8.

¹⁶ A *Talmud: Bává bátrá* 25a alapján az *Árbáaturim: Oráh hájim* 94. §. 2. jegyzete.

¹⁷ Zsoldárok CXXX,1.

¹⁸ M.II. XXVII,20.

A zsinagógáról és szokásairól

málkut - szertartást, tehát a bűnbánó vagy vezeklő hívőre előirt¹⁹ és a *Talmud* által 39 ütésben maximált ütést²⁰.) *Élijáhu* széke egy díszhely a zsinagógában, itt foglal helyet a körülmetélés (*brit milá*) szertartásánál a próféta, ki a hagyomány szerint²¹ mindig jelen van, valamint a kváter (*szándák*), ki ölében tartja a gyermeket. Szintén e székebe szokott ülni *szimhát Torá* ünnepén a kettő "völegény": *Tóra*- és az újrakezdés völegénye (*hátán Torá* és a *hátán berésit*).

A *bimát* korlát veszi körül, gyakran négy oszlop is van négy sarkán, néhol kupolával fedett és lépcsők vezetnek fel rá. A rajta lévő asztal kelet felé néz, mögötte állva olvas fel a *széfer Torá*ból a felolvasó, jiddisül: *bálcakjre*. Az asztal lapja ferdén áll, szélén kis perem van, nehogy a *széfer Torá* lecsússzék. A korlát elülső (keleti) oldalán egy táblát szokás elhelyezni, melyen a *Tóra* olvasásához felhívott (*olé láTorá*) által elmondandó áldások vannak felírva nagy betűkkel. A *bimá* hátsó (nyugati) korlátja mellett egy pad áll, melyen lyukak jelzik, hogy a *széfer Torá*t oda szokás állítani, mígnem visszateszik a frigyszekrénybe.

Régi szokás, hogy a zsinagógában mindenkinek megvan a saját ülőhelye (jiddisül: *stót*). Az ülőhely megváltására általában az őszi "nagyünnepek" előtt került sor, és e megváltás volt a hitközségi adó egy része is. Itt, az ülőhely padjának fiókjában lehetett aztán tartani a *tálitot*, *tfilint*, imakönyvet.

Érdekes, manapság már nem gyakorolt szokást említ Kohlbach Bertalan 1930-ból: „*Valahányszor ötven év óta Hőgyészen a keleti falon az ingaóra pereme mögött látom a maccát (laskát), hallani vélem a hangot is, mellyel a rabbi a maccát, mint a helység egységének a szimbólumát felavatja. Ez a macca a község tagjainak hozzájárulásával készül, hogy jelképezze az egyes háztartások, udvarok, uccák, sikátorok egybekapcsolását, hogy szombaton és ünnepnapon vihessenek ruházati cikkeket, mint pl. zsebkendőt és szertartási cikkeket, pl. talliszt, machzort, stb. otthonukból az uccára, házakba, templomba, vagy élelmet, pl. sóletet a péktől. Peszach előestéjén behozzák a maccát a templomba és az esti ima (máarib) előtt avatja a legtekintélyesb tagja a községnek, rendesen a rabbi benedikció mellett az êrubot: «Ezen êrub révén legyen megengedve nekünk kivinnünk és bevinnünk uccákról udvarokba és udvarokból az uccára és mindkettőből házakba és házakból azokba az év minden szombatján és ünnepjén nekünk és mindazoknak, akik ebben a városban laknak.» A*

¹⁹ M.V. XXV,2-3.

²⁰ *Talmud: Mákot* 22b.

²¹ *Pirké derabbi Eliezer* XXIX. fejezet.

A zsinagógáról és szokásairól

laskát a templomban védett helyre teszik, hogy el ne vesszen, vagy hogy meg ne egyék az egerek."²²

A zsinagógába való belépéskor egy *Tóra*-i mondatot szokás idézni, hagyományosan, melyet *Bileám* mondott átok helyett, mikor meglátta a zsidók lakhelyeit: "*Mátóvu ohálehá Jáákov, miskenotehá Jiszráél!*" (Mily szépek sátraid Jákob, hajlékaid Izrael!).²³

A zsinagógából való távozáskor, mely a szokások szerint lassan (van, aki leül az utolsó padba, vagy az előtéri padra), hagyományosan nem hátat fordítva a frigyszekrénynek történik, a következőket mondjuk: "*Ásré josvé vétehá ód jeháleluhá, szelá. Ásré ádam óz-lováh meszilot bilvávám.*" (Boldogok, kik házadat lakják, egyre dicsérnek téged, szelá. Boldog az ember, kinek benned van az ereje, kiknek útjaid vannak szívükben.)²⁴

A zsinagógai istentisztelet

Az imák (héberül: *tfilot*), az imádkozás (jiddisül: davenolás) minden vallásban, így a zsidóságnál is, az istentisztelet egyik legősibb és legtermészetesebb módjai, hiszen az Isten által teremtett ember az imákon keresztül "lép kapcsolatba" Teremtőjével. Jól érzékelteti ezt az imádkozni szó, kifejezés (*lehitpálél / להתפלל*), hiszen az a reflexív, visszaható *hitpaél* igetörzsbe tartozik, jelezvén hogy egy oda-vissza kapcsolat alakul ki a szóló és a megszólított között.

Az imádságot a *Talmudjerusálmi* "szívvel végzett szolgáltnak" (*ávodásebálév*) nevezi²⁵, mert ez az egyik módja az Isten iránti szeretet kifejezésének.

Maimonides / *RÁMBÁM* így kezdi az imádkozás szabályainak ismertetését: "Egyike a tevőleges, cselekvő parancsoknak (*micvot ászé*) a mindennapi imádkozás, ahogyan a *Tóra* írja: „Szolgáljátok az Örökkévalót, a ti Isteneteket.”²⁶ Ez a szolgálat az imádkozás, hiszen így írja a *Tóra*: „...szolgálván őt egész szívetekkel.”²⁷ És bölcseink mondták, hogy a szívvel végzett szolgálat az ima.”²⁸

Az imának *Tóra*-i törvények (*midórájtá*) által nincs előírva sem tartalma, sem szövege, sem stílusa, sem nyelve, azt kell szavakban megfogalmaznia, amit az ima mondója érez. Maimonides / *RÁMBÁM* szerint azonban: "Az egyszerű ember nem tudta megparancsolni nyelvének, hogy helyénvaló szavakat találjon kívánságai kifejezésére és az Örökkévaló dicsőítésére. Ezért *Ezra* és a Nagy Gyülekezet Férfiai (*Ansé kneszet hágdolá*) a

²² Kohlbach Bertalan: Folklore a zsinagógában. In: Oláh János (szerk.): *Zsidó néprajz*. (Budapest: Gabbiano Print Kft, 2006) 97. old.

²³ M.IV. XXIV,5.

²⁴ Zsoltárok LXXXIV,5-6.

²⁵ *Talmudjerusálmi*, *Beráhot* IV,1.

²⁶ M.II. XXIII,25.

²⁷ M.V. XI,13.

²⁸ Maimonides/*RÁMBÁM*: *Misné Torá/Jád háházáká.Hilhot tfiláuvirkátkohanim* I,1.

A zsinagógáról és szokásairól

maguk idejében (ante V. század) bevezették az ún. „Tizennyolc áldást” (*Ámidá* vagy *Smóneeszré*). Az áldások közül az első három Istent dicsőíti, az utolsó három hálát ad az Örökkévalónak, míg a többi kérés az egyén és a közösség legfontosabb szükségleteinek kielégítéséért hangzik el. Ezeket mindenki megtanulta, így az egyszerű emberek is ugyanolyan érthetően tudtak imádkozni, mint a műveltebbek.”²⁹

Az imák középpontjában ezért a *Smóneeszré* és a "*Semá Jiszráél...*" (Halljad Izraél...³⁰), valamint zsolttárok (*thilim*) találhatóak. Ezekon kívül bölcseink beleszótták még imáinkba a *Tanah* és a *Talmud* egyes szakaszait, különféle áldásokat és vallási költeményeket (*pijutim*). A héber nyelvben az imádkozni = *lehitpálél* (להתפלל) szó, - amelyet a *pálél* (פלל = fohászkodás, ítélkezés) szóból származtatnak -, jelenti még azt is, hogy ítélni,³¹ bíraskodni,³² vizsgálatot tartani önmagunk felett.³³ Így imáink nemcsak hálaadásként szólnak, nemcsak kérésekkel fordulnak az Örökkévalóhoz, hanem egyúttal saját tetteinket is felülvizsgáljuk, bűnvallomást teszünk az Örökkévaló előtt.

Hétköznap háromszor; ünnepnapon (*jom tov*) négyszer; *jom kipur*kor ötször fordulunk imával az Örökkévalóhoz. A hétköznapos imák: reggeli (*sáhárit*) ima, délutáni (*minhá*) ima és az esti (*mááriv* vagy *árvit*) ima. (A *minhá* és a *mááriv* imákat általában együtt szokás mondani, estefelé.) Ünnepnapon délelőtt e három imához járul még a toldalék vagy többlet (*muszáf*) ima. *Jom kipur* napján (*tisri*10) e négy imán kívül, az ünnep "kimenetelét" közvetlenül megelőzően mondjuk még a *neilá* (bezáró, befejező) imát, mikor a hagyomány szerint bezárulnak az égi könyörület kapui, ekkor dől el véglegesen az emberek sorsa az eljövendő évre.

A *Talmud* írja: "Az imák az áldozatok helyett vannak."³⁴ Mivel ante 586-án 9-én elpusztult az első- és post 70. év 9-én elpusztult az újjáépített (második) jeruzsálemi Szentély, így Szentély hiányában nem volt, és most sincs hol bemutatni az áldozatokat, ezért azok helyébe léptek az imák. Bár az áldozatok bemutatása mellett mondott imákra több helyütt is van utalás a Szentírásban,³⁵ de ezek inkább csak alkalmoszerűek lehetnek. Az áldozatok bemutatása helyetti imára még az első Szentély pusztulását (*hurbán*) jóval megelőzően, az ante VIII. században, van célzás *Hóséa* prófétánál: "...engedd, hogy helyettesítsük az áldozati

²⁹ Uo. I,6.

³⁰ M.V. VI,4.

³¹ Sámuel I. II,23.

³² Zsoltárok CVI,30.

³³ M.II. XLVIII,11.

³⁴ *Talmud:Beráhot* 26b.

³⁵ M.V. XXVI. fejezet és Joél II,17.

A zsinagógáról és szokásairól

állatot imádkozó ajkainkkal.”³⁶ Ez azonban nagy valószínűséggel csak az akkori kor mechanikus áldozatbemutató-bűnmegebocsátó téves gyakorlata elleni kritika lehetett. Az egyik zsoltár is utal az áldozat helyetti imádságra: „Álljon meg előtted imádságom füstölőszer gyanánt, kezeim fölemelése esti áldozat gyanánt!”³⁷

Ami viszont tény: az imaidők megegyeznek a szentélybeli áldozatok³⁸ bemutatásának idejével. A reggeli (*sáhrit*) áldozat helyébe lépett a *sáhárit* ima, az ünnepnap különáldozat helyébe a *muszáf* ima, a délutáni áldozatot helyettesítendő a *minhá* ima, míg a nappal feláldozott állatok belső szerveinek egész esten át való égésének idejére a *mááriv* ima emlékeztet. Jóllehet a napi háromszori imádkozásra utalást a Zsoltárok könyvében is találhatunk, miszerint: "Este, reggel és délben Őt szólongatom, panaszkodom, s Ő meghallja hangom."³⁹

Azonban az imának, mint a "szívvel végzett szolgálatnak" hagyományát a *Talmud* bölcsei a maguk sajátos okfejtésével, messze a Szentély pusztulása előtti időkre, az ősatyák korába vezették vissza: "Ábrahám vezette be a *sáhárit* imát, mert írva van: „És felkelt Ábrahámreggel, és azon hely felé állt (עמד) ott...”⁴⁰ – és nem állt /ne úgy olvasd!/, hanem imádkozott, mert írva van: „...és állt (ויעמד) Pinhász és imádkozott...”⁴¹; Izsák (*Jichák*) vezette be a *minhá* imát, mert írva van: „És kiment Izsák (*Jichák*) sétálni (לשווח) a mezőre estefelé...”⁴² – és nem sétálni /ne úgy olvasd!/, hanem imádkozni, mert írva van: „Imádsága egy szenvedőnek, aki elcsügged, és az Örökkévalóra önti panaszát (שיחו)“⁴³; Jákob (*Jáákov*) vezette be a *mááriv* imát, mert írva van: „És elérkezett (ויפגע) egy helyre és meghált ott”⁴⁴ – és nem elérkezett /ne úgy olvasd!/, hanem imádkozott, mert írva van: „Te pedig imádkozz e népért, ne emelj értük könyörgést és imát, és ne kérlelj (חפגע) engem...”⁴⁵”⁴⁶

Rejtett utalást is felfedeztek bölcseink, a fenti megállapításra, az ősatyák nevében. E szerint *Ábrahám* nevében (אַבְרָהָם) megtaláljuk a reggel kezdőbetűjét (בְּיֹקֵר), Izsák nevében (יִצְחָק) a dél kezdőbetűjét (צְהַרִים), míg Jákob nevében (יַעֲקֹב) az este kezdőbetűjét (עֶרֶב).

³⁶Hóseá XIV,4.

³⁷Zsoltárok CXLI,2.

³⁸ A *Talmud* írja: „Ha valaki foglalkozik a *Tóra* áldozatbemutatói részeivel, az olyan, mintha bemutatná az áldozatot.” -*Menáhot* 110a.

A *midrásírja*: „Mondta az Örökkévaló: Mivel foglalkoztatok vele (az áldozatok törvényeivel) és tanulmányoztatok azokat, úgy veszem, mintha ténylegesen bemutatnátok volna azokat.” -*Vájikra rabba* VII,3.

³⁹Zsoltárok LV,18.

⁴⁰M.I. XIX,27.

⁴¹Zsoltárok CVI,30.

⁴²M.I. XXIV,63.

⁴³Zsoltárok CII,1.

⁴⁴M.I. XXVIII,11.

⁴⁵*Jirmejá*VII,16.

⁴⁶*Talmud:Beráhot* 26b.

A zsinagógáról és szokásairól

Azonban nemcsak az ősatyák, hanem Dániel is naponta háromszor imádkozott, Jeruzsálem felé fordulva, nyitott ablaknál, babilóniai fogságában, miként könyvéből kiderül.⁴⁷

A *Tanahban* először utalást arra, hogy az ember az Örökkévalót hívja, még az ősidőkből találunk példát: "Sémelek született fia és elnevezte Enosnak. Ekkor kezdte az ember szólítani az Örökkévaló nevét."⁴⁸ Amint láttuk, az ima a kezdetektől végigkíséri az ember életét, de a zsidóság életében nagyobb hangsúlyt a jeruzsálemi Szentély pusztulása után kapott.

Azonban akár az ősatyák vezették be az imákat, akár az áldozatokat helyettesítendő "alkották" azokat, azt a tényt nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az ima, az imádkozás magának Istennek a megszólítása. Ezért mindennapi imáink ne legyenek "ledarálva", a lényegükre koncentrálva kell azokat elmondani, mert amint a *Misna* írja: "Aki megszokásból imádkozik, annak imája nem ima."⁴⁹ Bölcsseink fogódzókat is adtak az igazi, a szívből jövő imádkozáshoz szükséges áhítat (*káváná*) feltételeinek biztosításához, mert *káváná* nélkül az imádkozásnak nincs értelme. Ezek a fontos támpontok a következők: a hely szentsége, a gondolat és a szándék tisztasága, valamint az imádkozás alatti helyes magatartás.

Az imához szükséges hely szentségét a zsinagógában találhatjuk meg. E helyütt szokás a meghatározott időben, a közösséggel együtt imádkozni. A közösen imádkozó, tíz férfiből álló csoport neve: *minján*. Ez a szó azt jelenti: "szám", illetve "létszám". A tízes létszám alapja a Mózes negyedik könyvének XIV,27. mondatában szereplő *édá* szó, amely "közösséget", "gyülekezetet" jelent. A rabbinikus hagyományok szerint ez a tíz felderítőre utal, akik nem hittek Kánaán földjének elfoglalhatóságában, az Isten-i ígéletben. Másutt is utal a *Tóra* arra, hogy tíz embernél kevesebből nem állhat a közösség. Ábrahám tíz igaz embernél hagyta abba az alkudozást Istennel Szodoma és Gomorra sorsáról⁵⁰, amiből következhet, hogy tíz igaz ember közösségének az érdemei kiegyenlíthetik a nagyobb közösség bűneit, tíznél kevesebb ember csak néhány egyén, akiknek a személyes érdemei nem ellensúlyozhatják a kollektíva bűnösséget.

Ha nincs együtt a *minján*, elmaradnak az istentisztelet bizonyos részletei: *Kádis* (Isten nevének megszentelése); *Kedusá* (az *Ámidá* 3. imája); *Borhu* (Isten áldásának kérése); *birkát kohánim* (a papi áldás); az *Ámidá* megismétlése az előimádkozó által; a *Tóra* olvasása.

A *minján* mellett fontos még a jótékonykodás (*cedáká*) is, hiszen az imák akkor nyernek meghallgatást az Örökkévaló részéről, ha az jótékonykodás (*cedáká*) kíséretében jár,

⁴⁷ Dániel VI,11.

⁴⁸ M.I. IV,26.

⁴⁹ *Misna:Beráhot* IV,4.

⁵⁰ M.I. XVIII,33.

A zsinagógáról és szokásairól

melynek alapja a Zsoltárok könyvének egyik mondata, miszerint: "Én igazságban (*becedek*) fogom látni arcodat..."⁵¹, ezért szokás az imák elmondása előtt az odakészített perselybe (*kupá* vagy *mátán beszéter*) néhány pénzermét, adományt (*cedáká*) tenni. A *Talmud* írja: „Ha valaki szemeit behunyja a jótékonyosság helyett, olyan mintha bálványt imádna.”⁵²

Az imádkozás kötelezettsége mindenkire vonatkozik, de csak a férfiaknak kell meghatározott időben imádkozniuk. A nők, mivel az imádkozás az időhöz kötött parancsok (*micvot seházmán grámán*) közé tartozik, fel vannak mentve e parancs (*micvá*) teljesítése alól, nekik nem a meghatározott időben kell imádkozniuk, hiszen az ő feladatuk (hagyományos közösségekben) elsősorban a háztartás vezetése, a gyermekek nevelése. Imádkozni természetesen nekik is kell, de ezt bármikor megtehetik, amikor idejük engedi, hiszen egy anya nem hagyhatja ott gyermekét, hogy az előírt időben imádkozhassék, míg egy férfinak mindenben alá kell rendelnie magát a vallási köteleességeknek.

Imádkozni bármilyen nyelven lehet⁵³, de hagyományos közösségekben héberül zajlanak az istentiszteletek. A legjobb, ha kétnyelvű imakönyvet (*szidur*) használunk (természetesen, amennyiben nem tudunk megfelelő szinten héberül), így a héber szöveget és fordítását együtt olvasva előbb-utóbb megvilágosodik az imák teljes értelme. Aki netán úgy gondolná, hogy ő nem fogja tudni a héber szöveg értelmét megérteni, az gondoljon arra, hogy az ima nemcsak szavakból áll, hanem az ima gondolkodásmódot, érzést, érzelmet is kifejez és közvetít az Örökkévaló irányában. Ha nem is érti teljesen, hogy mit mond, de szíve nyitva van az Örökkévaló előtt és gondolatai Őfelé szállnak, akkor nem hiheti, hogy az Isten nem érti szándékát és őszinte gondolatait értéktelennek tartja.

A világ hagyományörző zsidósága mindenhol héberül mondja imáit, fohászait, de azok sorrendjében, néha szövegében is van némi eltérés. Az imarend, az imák megszövegezése, stílusa, az „imamód” (*nuszáh*) szempontjából megkülönböztetünk: *áskenáz*, *szefárd*, *mizráhi* (keleti), *hászid*, *témáni* (jemeni) stb. szokásokat (*minháгим*). Mindegyik *minhágon* belül is vannak még apróbb eltérések, így az *áskenázin* belül megkülönböztetjük például a *minhágpólint* (lengyel), *minhág ojsztrakint* (osztrák), *minhág böhment* (morva) stb. Magyarországon az *áskenáz nuszáh* a legelterjedtebb, e szerint mondjuk imáinkat.

⁵¹ Zsoltárok XVII,15.

⁵² *Talmud: Ketuvot* 68a.

⁵³ *Misn: Szóta* VII,1; *Sulhán áruh: Oráh hájim* 101,4.

Néhány zsinagógai imáról

A mindenkori imádkozás, így a zsinagógai imák lényeges eleme az *Ámidá*, a *Smóneeszré* (mert eredetileg tizennyolc áldásból állt) elmondása. Ez az ima a mindennapi reggeli, délutáni és esti, sőt a szombati és ünnepi istentisztelet egyik legfontosabb mozzanata.

A *Kicur sulhán áruh* így rendelkezik az *Ámidá* mondásáról XVIII. fejezetében:

„5. Lábaít tegye szorosán egymás mellé, mintha egy lába volna, hogy hasonlatossá tegye magát az angyalokhoz, kikről Ezékiel próféta mondja (1:7.): “Lábaik pedig egyenes lábak” azaz lábaik egy lábnek látszanak. A fejét hajtsa meg egy kissé és zárja le a szemeit, hogy semmi tárgyra ne nézzen. Ha pedig imakönyvből imádkozik, ne vegye el szemeit az imakönyvről. (...) Mindenki a maga kiejtése és imaszövege szerint imádkozzék, akár az askená, akár a szefárd stb. szerint, mind megannyi a szentség hegyein alapszik, de ne vegyítse össze az egyik szöveg szavait a másikéval, mert mindegyik szöveg szavait nagy, rejtelmes elgondolások állapították és számlálták meg. Nem szabad tehát sem hozzájuk adni, sem belőlük elvenni.

6. Iparkodjék halkán imádkozni, hogy csak maga hallja, amit mond és társa, ki mellette áll, ne hallja azt, miként az Írás mondja Chanáról (1Sámuel 1:13.) : “csak az ajkai mozogtak, a hangja nem volt hallható”.

(...) 11. A Semónéeszré imában négy ízben kell térdet hajtani és meghajolni. Az első bráchá elején és végén és a Modimbráchá elején és végén. Ha a Báruch, 'áldva légy' szót mondja, hajtson térdet, ha az Átá szót mondja, hajoljék meg annyira, hogy hátgerince csigolyái kiemelkedjenek, a fejét is hajtsa meg és mielőtt az Isten nevét kiejti, egyenesedjék ki lassan, (mert a zsoltár (146:8.) szavait az Örökkévaló kiegyenesíti a görnyedteket). Így a Modimbráchánál is hajtson térdet, hajoljék meg és mielőtt Isten nevét kiejti, emelkedjék fel. Ne hajoljék meg jobban a kelleténél, azaz, hogy a szája egy irányba essék a dereka övével, mert ez hivalkodás volna. Az öregnek és a betegnek, kinek nehezebb esik, fáj, a meghajlás, elég, ha a fejét hajtja meg. Nem szabad többször meghajolni a többi bráchánál is, sem azok elején, sem azoknak végén.

12. A Semónéeszré utolsó bráchája után mondják az Elohájnöcor imarészt, mielőtt abban az Osze sálom szavakat elmondja, térdet hajtva tegyen visszafelé három lépést, mint a szolga, ki gazdája színe előtt távozik. A lépések közepesek legyenek, legalábbis olyan nagyok, hogy az egyik láb nagy ujját a másik láb sarka mögé tehesse, ne tegyen nagy lépéseket és nem többet mint hármat. Először a ballábával lépjen hátra, azután a jobbal, végül ismét ballal; és még meghajlása közben fordítsa arcát balra, az a Sechiná jobb oldala, mert imája közben az isteni fönség szemben áll vele. Midőn imája végeztén kilép, azt mondja: “Ki békét szerez

A zsinagógáról és szokásairól

magaslataiban”, és jobbra fordítja arcát, mely a Sechiná baloldala és folytatja: “szerezzen békét mireánk”, azután előre hajlik és befejezi a mondatot: “és egész Izraelre és mondjátok rá ámén!” Azután felemelkedik és elmondja a Jehi rácon-t: Legyen akaratod..., hogy felépüljön a Szentély stb. Mert az áldozatos istentiszteletet az ima pótolja és ezért imádkozunk a Szentély újra való felépítéséért, hogy az istenszolgálatot valóban elvégezhessük abban mihamarabb, még a napjainkban. Az indoka annak, hogy miért kell a ballábal először kilépnünk az, hogy az ember a menésnél rendszeren a jobb lábát emeli fel először, azért lépünk mi itt először a ballábal ki, hogy megmutassuk, mily nehezünkre esik távoznunk a Szent – áldassék – színe elől. Azért a két ballábas ember először azzal a lábával lépjen ki, mely minden más embernél a jobb láb.

(...) 14. A Semónéeszré imája közben ne intsen a szemeivel, ne vonogassa ajkait, ne mutasson a kezeivel és ne szakítsa félbe a Kádis, Kedusá vagy Bárchu imák elmondása érdekében sem, hanem hallgassa, figyeljen arra, mit az előimádkozó és a közösség mond és olybá számíttatik be neki, mintha felelt volna, hogy eleget tett kötelességének és még sem számít megszakításnak.”⁵⁴

Szintén fontos része az egyéni és a zsinagógai imádkozásnak a minden zsidó férfi által naponta kétszer: reggel és este elmondandó *S'má*... (Halljad, Izrael...) néven ismert bibliai szakaszok⁵⁵, hogy teljesítse az Örökkévaló előírását: “...és beszélj azokról... amikor lefekszel, és amikor fölkelesz!”⁵⁶ A *S'má*, bár a reggeli és esti istentisztelet része, a szó szoros értelmében mégsem ima, hanem *Tóra*-i szöveg, az egy Isten hitének kinyilvánítása, megvallása.

A *Kicur sulhán áruh* így rendelkezik a *S'má* mondásáról XVII. fejezetében:

„3. Mielőtt belekezdünk, gondoljunk arra, hogy teljesíteni akarjuk ezzel a *Semá* olvasásának parancsát, melyet a Szent – áldassék! – parancsolt meg nekünk. És amikor a *Semá* Izrael-t mondjuk, gondoljunk áhítattal annak a jelentésére: “Halljad Izrael, hogy az Örökkévaló, aki a mi Istenünk, az Örökkévaló az egy”, egyetlen és egységes a mennyben és a földön. Az echád szó chet – ch – hangját nyújtjuk meg, hogy ezzel elismerjük a Szentnek – áldassék! – uralmát a mennyben és a földön, a dálet – d – hangját is kissé huzamosabban ejtsük ki, annyi ideig, míg elgondoljuk, hogy a Szent – áldassék! – egyetlen a maga világában és a világnak mind a négy tája fölött uralkodik. Ennél hosszabbra ne nyújtjuk. Vigyázzunk, hogy az echád szót hibásan ne ejtsük azáltal, hogy egyes hangjait kissé hosszabban hangoztattuk, mert a nép egy része hibásan ejti, vannak kik echáádot mondanak (két á-val) és vannak, kik echáde-nek

⁵⁴<http://zsido.com/fejezetek/a-semone-eszre-18-aldasmondas-szabalyai/>

⁵⁵ M.V. VI,4-8; XI,13-21 és M.IV. XV,37-41.

⁵⁶ M.V. VI,7.

A zsinagógáról és szokásairól

ejtik a – d – hangzó megnyújtása által – e hangzót mondanak a – d – után). Jobb a hangokat nem nyújtani, mint huzamosabban kiejteni és megrontani. Szokás a SemáJiszráél-t emelt hangon mondani, hogy az áhítatot ezzel is emeljék – és ezért a jobbkezet is a szemekre teszik. Miután az echád szót kimondtuk, tartsunk kis szünetet és csak azután mondjuk halkan a Báruch Sém kövodmálchutoloölämváed mondatot. (Kivéve Jom kipur napján, mikor ezt is hangosan mondják.) Áhítattal gondoljunk e szóknak a jelentésére is.

(...) 7. Mikor a Semá olvasása előtti bráchában a vöháviénu szót kimondjuk, vegyük a ciciteket a kezünkbe, a Semá olvasása közben tartsuk őket a kezünkben a gyűrűs ujj és a kis ujj között a szívünkkel szemben és mikor a vájomer azaz a cicit szakaszához érünk, fogjuk azokat jobb kezünkbe is, az uröitem szónál tegyük a szemekre, majd nézzük meg és csókoljuk meg őket. A szokás az, hogy valahányszor a cicit szót kimondják, megcsókolják és kezükben tartják a vönechmádimláád szavakig, akkor megcsókolják és leengedik a szálakat a kezükből.

8. Az ÁniHásémElohéchem szavak után mondják azonnal a következő szakasz emet szavát is, hogy a szavak között megszakítás ne legyen, az előimádkozó ismétli és így mondja HásémElohéchememet. Mindenki figyeljen, hogy e három szót az előimádkozó szájából is hallja, mert e három szó egészíti ki a Semá szakaszainak szavait 248-ra, mert a minden csontjával imádkozó ember tagjainak száma is 248. Folytatják az imát a vőjáciv szóval, de nem szabad előtte az emet szót még egyszer mondani. Aki magában egyedül imádkozik, mondja el a Semá olvasása előtt az Él Melechneemán szavakat, hogy e három szóval egészítse ki a Semá szakaszai szavainak számát 248-ra.”

A *Kicur sulhán áruh* így rendelkezik a *Kádistról*, a *minjánról* és a *Borhuról*XV. fejezetében:

„1. A Jistábách után az előimádkozó Félkádist mond. Nem mondanak kádist, Barchut és Kedusát és nem olvasnak fel a Tórából, csak ha 10 felnőtt férfi van jelen. De ha nem voltak ott tízen akkor, mikor a Jistábáchbráchátmondották, csak később lett a minján teljes (jött egybe 10 férfi), ne mondjon az előimádkozó Kádist, mert nem mondanak Kádist, csak oly ima után, melyet 10 ember jelenlétében mondtak. Ezért várjanak a Jistábách mondásával, míg a tízen összejönnek. Közel fél óráig szabad e célból várakozni, de tovább ne várjanak, hanem mondják el a Jistábách-ot és azután várjanak ismét és mikor tízen lesznek, mondjanak el előbb néhány Írásverset és azok után mondjon az előimádkozó fél kádist.

2. Felnőtt az a fiú is, aki elmúlt tizenhárom éves, ill. életének tizennegyedik évébe lépett (arra az elfogadott álláspontra támaszkodva, hogy ebben a korban testileg már általában érettek).

(...)

A zsinagógáról és szokásairól

3. Ha meg akarjuk tudni, van-e minján, óvakodjunk attól, hogy az embereket fejök szerint számláljuk meg, mert Izráelt fejök szerint megszámlálni még egy micvá érdekében is tilos, mint az Írásban látjuk (1Sámuel 15:4.): “Egybehívta Saul a népet és megszámlálta Teláimban”, de a telá szó juhot is jelent, tehát “és megszámlálta juhokkal”. Az a szokás, hogy a minjánt a 28. zsoltár 9. versnek: “Segítsd népedet, áldd meg örökségedet, legeltesd és vidd örök időkbe” szavaival számlálják meg, mely vers éppen tíz szóból áll.

(...) 5. Igyekezzünk buzgón arra, hogy a kádíst hallgassuk és reá áhitattal feleljünk, különösképpen az áménjöhémérábá feleletet mondjuk áhítatos szándékkal, mert annak, aki az áménjöhémérábá feleletet egész erejével és áhítatos figyelmével mondja, annak a mennyben elszakítják ítéletét, ha az hetven év élettartamra is szólna. Hangoosan kell felelnie, mert hangjával letöri a vádlók hangját és meghiúsítja a kemény végzéseket. Mindamellett ne kiáltsuk, hogy az emberek ne gúnyolódjanak felettünk és ne vigyük mi őket bűnbe. Az áménjöhémérábá-t az utána következő mondat jítbárach szavával együtt mondjuk, azután hallgassuk meg, amikor az előimádkozó ismétli és feleljünk arra ámént.

6. Vannak, kik azt mondják, hogy nem kell állani a hallott kádísnál, csak ha állva ér a mondása, pl. a Hálél után mondott Kádísnál, mert a Hálél éneke után az áménjöhémérábá utánig állva kell maradnunk. Mások pedig azt mondják, hogy mindig fel kell állanunk a Kádísnál és minden más az Isten nevét szentelő imánál, mert a könnyebbről a súlyosabbra való következtetést vonhatunk erre Eglonnak, Móáb királyának példájából, mint írva vagyon (Bírák 3:20.): “Ehud pedig bement hozzá . . . és mondta Ehud: Istentől való szavam van hozzá; erre felkelt a trónról”, ha már Eglon, Móáb királya, aki pogány, csillagimádó volt, felkelt Isten szava miatt, mennyivel inkább kell nekünk felállanunk. Miért is a szigorúbb véleményt kell követnünk.

(...) 8. Miután az előimádkozó Félkádíst mondott, szólítsa fel emelt hangon a közösséget: “Áldjátok az Örökkévalót, az áldandót!”, mire a közösség felel: “Áldassék az Örökkévaló, az áldandó, örökkön-örökké!”, mit az előimádkozó maga is utánuk mond: “Áldassék az Örökkévaló, az áldandó, örökkön-örökké!”, mert különben kizárná magát a közösségből, hogy ő felszólítja azt az áldásra, maga pedig nem áldja. Az előimádkozó ez ismétlésére ámén-nal szoktak felelni, de az előimádkozó a közösség áldása után ne mondjon ámén-t.

(...) 10. Ha a zsinagógában pontosan csak 10 ember van, tilos közülük egynek is eltávozni, a távozóra mondja a próféta szava (Jesájá 1:28.): “és akik elhagyják az Örökkévalót, elenyésznek...”

A zsidó hagyomány a tanulást is Isten szolgálatának tekinti, ezért a *Tórából*, a *Tanahból*, a *Misnából* és a *Gemárából*, bizonyos kijelölt részlet olvasásával szokás teljesíteni

A zsinagógáról és szokásairól

a mindennapi tanulás kötelességét. A *Tórából* való felolvasás központi eleme a szombati és ünnepi istentiszteleteknek. Olvasnak a *Tórából* a hétfő és csütörtök reggeli, valamint a szombat délutáni szertartáson is, és különleges alkalmakkor, például *ros hódeskor* és a böjtnapokon.

A Kicur sulhán áruh így rendelkezik a *Tóra* olvasásáról XXII. fejezetében:

„2. Ki a *Tórához* megy fel, cicittel felszerelt tálitot kell magára öltenie. (L. fent. 9. fejezet 7. pont). A rövidebb úton menjen fel oda és a hosszabb úton jöjjön le, távozzon onnan. Ha mindkét út egyenlő hosszú, menjen fel jobbról és távozzon a másik oldalon. Szokás megvárni, míg az utána következő elmondja a *Tóraszakasz* felolvasása után a bráchát, és »férfi és férfi között» az utánuk következő felhívása előtt távozik onnan.

3. A felhívott kinyitja a Széfer *Tórát*, megnézi, hogy hol kezdődik a felolvasandó szakasz, megfogja két kézzel a nyitott könyvet (a két fájánál), lezárja a szemeit és úgy mondja a Bárchu-t „Áldjátok az Örökkévalót, az áldandót!” Hangosan kell mondania, hogy a közösség hallja, és azt felelje: BáruchHásémhámevoráchleolámváed „Legyen áldott az Örökkévaló, az áldandó mindörökké!” Ha a közösség nem hallotta az áldásmondót, – bár hallja, hogy az előimádkozó felel rája, ne feleljenek vele, hanem mikor az előimádkozó feleletét bevégezte, mondjanak arra ámén-t. Miután a közösség a BáruchHásémhámevoráchleolámváed áldás feleletet elmondta, a felhívott azt maga ismétli, mert különben kizárná magát a közösségből (l. fent 16. fejezet 3. pont) azután elmondja a *Tórára* a bráchát, mire a közösség ámén-nal felel. Azután vegye le a *Tóra* könyvéről a bal kezét és a *Tóraszakasz* felolvasása alatt csak a jobb kezével tartsa. A felolvasó felolvassa a szakaszt és a felhívott vele mondja halkán. A felolvasó ne fogjon bele az olvasásba, míg a közösségtől az ámén feleletet nem hallja. Az egész közösség fordítsa oda áhíthatos figyelmét, hogy jól megértse a *Tóra* felolvasását. A felolvasás után a felhívott újból megfogja a *Tóra* könyvét a bal kezével is, begöngyölti és elmondja a felolvasás utánra elrendelt bráchát.

4. Tilos a *Tóra* könyvét magát meztelenül megfogni, hanem fogja meg tálitjával, vagy fogja meg fáját, de vannak, akik szigorúbban veszik, hogy a *Tóra* faoszlopait (az élet fáját) sem szabad, csak a tálittal megfogni.

(...) 9. Ha a zsinagógában kohén (Áron papi törzséből való) van, azt kell először felhívni a *Tórához*. Akkor is, ha a *Tórában* tudatlan, de jámbor ember, a *Tóra* tudását is megelőzi. Ha a kohén át is akarná engedni ezt az elsőbbséget, nem teheti. A kohén után lévi-t (a léviták sarját) hívnak fel, ha nincs jelen lévi törzséből való, a kohént hívják fel a helyébe „a lévi helyett” szavakkal. Ha nincs kohén a zsinagógában, felhívhatnak a helyébe lévit, vagy jiszráélt (Izrael többi törzséből származót), ill. azt, ki az ott jelenlevők között a legnagyobb a

Tóratudásban és azt mondják: »mivel kohén nincs jelen, jöjjön lévi, avagy jiszáél a kohén helyett.»

(...) 25. A Tóra felolvasása után Félkádist mondanak és felemelik a Tóra könyvét. Aki felemeli, kinyitja a könyvet, hogy három írásoszlopa fedetlen legyen és mutatja jobbra, balra, előre és hátra, mert minden ember kötelessége az írást látni, elmondják a VezotháTorá stb. imát és begöngyölik a Tóratekeresztet. Úgy kell begöngyölni, hogy a pergamenlap közbe eső varrata a középre essen, ha az előtte lévő varrat közelebb van, forgassa arra, ha az utána következő van közelebb, forgassa arra, mert a Tóra iránt való köteles tiszteletből jobb, hogy minél kevesebbet forgassák.»

Amikor visszatérünk ülőhelyünkre az *álijá*-tkövetően, a férfiak kezüket nyújtják és mondják: *Házakuváruh!* – (Legyél) erős és áldott!; vagy *Jisárkoháhá!* – Újuljon meg erőd!; de többnyire: *Skajah!* – Újuljon meg erőd!

Mindegyik a „gratulálok” megfelelője. Viszonzásképpen a *Báruh tihje!* – Legyél áldott!; *Jejáserkoháhá!* – Újuljon meg erőd!; avagy a *Jásekajah!* – Újuljon meg erőd! hangzik el, amely a „köszönöm” megfelelője.

Akit a Tóra olvasásához, (jiddisül: lejnolásához) hívnak fel, az egy *tálit*ot terít magára. A *tálit* vagy tálesz, az imakendő (imasál), egy négyszögletes ruhadarab, melynek szegélyeihez ún. szemléelőrojtokat (*ciciteket*) erősítettek. Ezek adják e ruhadarab vallási jelentőségét. A *cicitek* emlékeztetnek Isten parancsolataira.⁵⁷

A *tálit* az ókorban egy mindennapos ruhaviselet volt, egy bő felsőruha, mely gyapjúból vagy lenvászonból készült négyszögletű általvető, köntös, köpeny,⁵⁸ melynek négy szögletén, sarkain *cicitek* vannak.

A későbbiekben, miután megváltoztak az öltözködési szokások, a Tóra előírása nyomán⁵⁹ e ruha kultikus viseletté vált. E négyszögletű, főleg imákhoz felvett imakendő, imalepel, imaköpeny vagy imasál nagysága változó. A *Sulhán áruh* annyit ír elő méretéről, hogy legalább egy kisgyermeket lehessen vele betakarni.⁶⁰

A hagyományokat szigorúan őrző zsidóság nagyméretű *tálit*ot használ, melybe ténylegesen be tud burkolózni; míg a hagyomány talaján álló, de modernebb hitgyakorlatú zsidóság tagjai általában kisebb méretű imakendőt vagy imasálat viselnek. Az előbbiek *tálit*jain általában fekete csíkok vannak; míg az utóbbiak *tálit*jai fekete illetőleg kék sávozásúak.

⁵⁷ M.IV. XV,37-41.

⁵⁸ *Talmud: Menáhot* 39b.

⁵⁹ M.IV. XV,37-40.

⁶⁰ *Sulhán áruh: Oráh hájim* 16,1.

A zsinagógáról és szokásairól

A *tálitok* anyagában is van különbség, mert a nagy, testet befedő *tálitok* gyapjúból vagy lenvászonból készülnek; ellenben a kisebbek, melyek a fenti anyagok mellett gyakran készülnek selyemből is. A *tálitnak* azonban nem mérete, nem anyaga, nem csíkozása a lényeges, hanem a négy sarkán lévő négy *cicit* kósersága, annak rituális alkalmassága. A *tálit* egyik oldalán általában egy külön felvarrt, díszes rátét van, melynek neve: *átará* (korona, koszorú). Vannak oly imádkozók, kik az egész ima alatt befedik fejüket a *tálittal*, és vannak, kik csak bizonyos imarészeknél borítják be *tálittal* a fejüket, kizárandó minden lehetőséget mi megzavarná őket imájukban.

A reggeli imához (*sáhárit*) és az ünnepnap délelőtti imához (*muszáf*) mindig felöltik *tálitjukat*(a magyarországi *áskenáz* hagyomány szerint) a nős férfiak. Van mikor az egész ünnep alatt *tálitban* imádkoznak (*jom kipur*) és van mikor (*tisá beáv*) csak a délutáni imához (*minhá*) öltik magunkra először. A *tálit* felvétele megelőzi a *tfilin* felvételét, közkeletű jiddis szóval: légolását, mert a gyakrabban teljesített *micvá* elsőbbséget élvez. A csak nős férfiak *tálit* viselésének szokása az esküvő előtti *kinján szudár* (kendő megszerzése) szertartásból ered, mely során a menyasszony apja vagy megbízottja egy kendőt (*tálit*) ad át a vőlegénynek, aki azt a kezébe fogva megemeli, így az átmegy tulajdonába. E cselekedettel az "ügylet", a *kálá* (menyasszony) átadása a *hátánnak* (vőlegény) rendezve van. E szokás magyarázata, hogy Mózes V. könyvében⁶¹ egymás mellett olvashatjuk a *tálit* és a házasság törvényi előírásait.

Van ahol *tálitot* használnak *hupá* (jiddisül: hüpe = esküvői mennyezet) gyanánt az esküvőkön (*hátuná*, jiddisül: hászene) azon megokolásból, hogy a 613 *micvá* (amire a *tálitnak* a *cicitje* utal) elijessze az örömteli eseményen jelenlévő démonokat.

Temetésnél, a koporsóba (*áron*) helyezés előtt a holttestet belegöngyölik azon *tálitjába*, amelyben egész életében imádkozott, de annak egyik *cicitjét* elszakítják (jiddisül: pószullá teszik), hogy ne szégyenítsék meg, mert már nem áll módjában imádkozni.

Az ókorban a *tálitnak* még egy különös funkciója is volt, ugyanis az akkori emberek sajátos órájaként "működött". A *tálitot* lefekvéskor az ágyuk fölé vagy az ablakba akasztották és tudjuk hogy a *tálit* sarkain lévő *cicit* szálaiból egynek kéknek, a többinek fehérnek kellett lennie a *Tóra* előírása szerint.⁶² Felkelni pedig a *Misna* előírása szerint akkor kellett: "...mikor az ember különbséget tud tenni a kék és a fehér szín között."⁶³ Tehát a *tálit* *cicitje* szolgált a felkelés jelzésére.

⁶¹ M.V. XXII. fejezet.

⁶² M.IV. XV,38.

⁶³ *Misna:Beráhot* I,2.

A zsinagógáról és szokásairól

Napjainkban a *sáhárit*- és a *muszáf* imákon, valamint a fent említett rendhagyó alkalmakat kivéve, mindig *tálit*ban végzi az imák mondását az előimádkozó (*sliáh cibur*, röviden: *sác*), kit a *Tóra* olvasásához (jiddisül: lejnolásához) hívnak fel (*aliját* kap), a *Tórával* foglalatostkodók, a kohániták mikor megáldják a zsinagógában jelenlévőket (jiddisül: *dühenolnak*) stb.

Érdekes, nem vallási vonatkozása is van a *tálit*nak. 1897-ben, Bázelen, az I. *Cionista* Kongresszuson *Dávid* Wolfssohn javasolta, hogy a majdan megszületendő zsidó állam zászlaja olyan legyen, mint egy *tálit*. Valóban így történt, mert Izrael Állam zászlaja egy kék csíkos fehér *tálit* (*cicitek* nélkül) lett, közepében a *mágén* *Dávid*dal. Mikor nem használjuk a *tálit*ot, akkor egy külön zsákocskában, zacskóban (jiddisül: tálesz bájtli) őrizzük.

A fej befedéséről

A régmúltban gyökerezik, de csak az utóbbi évszázadokban alakult ki az általánosnak mondható gyakorlat, hogy zsidó férfiak és gyerekek (három éves koruktól) befedik fejüket. A fej, a haj befedése általános közel-keleti gyakorlat volt és az jelenleg is. Találkozunk vele már a bibliai időkben, hiszen ismerjük a *Tórából*, hogy a főpap illetve a Szentélyben szolgálatot teljesítő papok (kohániták) fejfedőt viseltek.⁶⁴ A *Talmud* tudni véli, hogy a főpapnak gyapjú fejfedő (*kipá*) volt fején.⁶⁵

A római uralom alatti korra, tehát a bibliai kor lezárása utáni időszakra teszik egyesek (bár ez erősen vitatható, mivel semmi nem támasztja alá, de mindenestre szép a megokolása) a fej befedésének általánossá válását a zsidóságban. E korban a szolga az ura előtt csak fedetlen fővel jelenhetett meg, s földig kellett hajolnia. A zsidó férfiak pedig úgy gondolták, hogy ahol római uraik nem fordulnak meg, nem látják őket (pl.: zsinagógák, otthonaik), legalább ott jelezzék nem szolgálai mivoltukat. Így az ilyen helyeken viseltek fejfedőt, mert zsidó ember csak az Ö. való szolgája lehet, hiszen így találjuk ezt a *Tórában*: "az én szolgálaim Izrael fiai, szolgálaim ők."⁶⁶

Valószínűleg az igazság azonban az, hogy a fej befedésének általános gyakorlata a babilóniai zsidóság körében alakult ki a IV-V. században. A nagyon jámbor, istenfélő bölcsek között terjedt el az szokás, hogy befedték fejüket mikor imádkoztak vagy valamilyen szertartást végeztek (ezzel is kizárva a zavaró külvilági dolgokat és csak cselekedeteikre koncentráltak), illetve ha közterületen (pl.: utcán) mutatkoztak. *Rabbi Huná ben Joszэфról* (IV. században élt *talmudí* bölcs) olvashatjuk, hogy semmikor nem ment 4 *ámá* (egy *ámá*/könyök

⁶⁴ M.II. XXVIII. fejezet.

⁶⁵ *Talmud: Hulin* 138a.

⁶⁶ M.III. XXV,55.

kb. 60 cm) távolságot fedetlen fejjel;⁶⁷ míg *Rabbi Náhmán bár Jichák* (V. században élt *talmudí* bölcs) sohasem fedte fel fejét, kivéve egyetlenegy alkalommal, akkor is véletlenül, de rögtön vétkezett is.⁶⁸

Ugyanez *talmudí* oldalon olvashatjuk azt az utasítást is, miszerint: "Fedd be fejed, hogy az istenfélelem lássék rajtad!"⁶⁹ A fej befedése az egész zsidóságban azonban nem volt általános gyakorlat, inkább csak egyesek éltek vele. A középkorban az európai zsidóság körében még véleménykülönbség volt a fej befedésével kapcsolatosan. *Jichák ben Mose mi-Vienna* (XIII. sz. – Ausztria) szerint a franciaországi *rabbik* fedetlen fővel imádkoztak,⁷⁰ sőt *Ábrahám ben Nátániel mi-Lunel* (XIII. sz. – Franciaország) a *Hámánhig* című művében ámulatának ad hangot, hogy a spanyolországi zsidók ima közben befedik fejüket.

Az 1215-ben tartott IV. lateráni zsinat rendelkezései nyomán azonban a zsidóknak, megkülönböztetésül a keresztényektől, feltűnő fejfedőt kellett viselniük a római pápa egyházi fennhatósága alá tartozó európai keresztény országokban. Ez az elrendelt fejfedő országonként, területenként, sőt néha városenként is különböző volt. Például a német fejedelemségekben, Angliában és Franciaországban a judenhut elnevezésű csúcsos kalapot viselték. Spanyol területeken egy csuklyás köpeny viselésére kötelezték a zsidókat. A bécsi zsidóknak egy hosszú, henger alakú füles kalap viselését írták elő. Csehországban egy kerek, fekete gyapjú- vagy posztókalap volt előírva, míg Itáliában sárga kalapot kellett hordaniuk a zsidóknak.

Magyarországon 1233-tól (II. András és a pápai követ által megkötött "beregi szerződés" nyomán) csuklyát (*capucium*) vagy hegyes süveget (*judenhut*) kellett viselniük a zsidóknak. Az 1517-es Werbőczy István nádor által készített úgynevezett Hármaskönyv (*Tripartium opus*), mely a magyar jog hosszú időn át alkalmazott törvénygyűjteménye volt, német minták alapján meghatározta a zsidó-eskü mikéntjét. E szerint az esküt a zsidónak köpenyben, a fejet befedve (*pileum judaicum in capite habens*), mezítláb, kelet felé fordulva, Mózes öt könyvére-, valamint válogatott átkokkal önmaga ellen kellett elmondania.

A fej befedésének előírását azonban sem Magyarországon, sem Európa többi részén nem tartották be következetesen. A zsidó törvénykódex, a *Sulhán áruh* így ír: "Nem szokás a szabad ég alatt hajadonfővel járkálni."⁷¹ Azonban zsidó részről továbbra is vannak oly megnyilvánulások, melyek nem kötelezik a férfiakat fejük befedésére. Például *Slomo Lurja*

⁶⁷*Talmud:Sábát* 118b.

⁶⁸*Talmud:Sábát* 156b.

⁶⁹Uo.

⁷⁰*Jichák ben Mose mi-Vienna: Orzáruá*.II,43.

⁷¹*Sulhán áruh:Oráh hájim* 2,6.

(XVI. sz. – Lengyelország) azt írja: "Nem ismerek arra tilalmat, hogy valaki fedetlen fejjel mondjon áldást."⁷²Élijá, a hírneves vilnai *gáon* (XVIII. sz. – Litvánia) pedig egyenesen kijelenti: "A vallási törvény szerint szabad fedetlen fejjel imádkozni és bemenni a zsinagógába."⁷³

A zsidóság egy része azonban követte Maimonides /*RÁMBÁM* szavait, mely szerint a fedetlen fejjel való imádkozás és az áldások mondása: nem zsidó szokás (*hukat hágoj*).⁷⁴ A *Dávid ben Smuél Hálévi* által (XVII. sz. – Lengyelország) a *Sulhán áruhhoz* írt *Mágén Dávid* című kommentárjában nem zsidó szokásnak nevezi a fedetlen fejjel való imádkozást és megtiltja azt.⁷⁵

Általánosan a XVII. századtól vált következetesen betartott gyakorlattá, hogy a zsidó férfiak ima alatt a *tálittal*, imán kívül pedig környezetük által is használt valamilyen fejfedővel fedték be fejüket. Valószínűleg az is közrejátszott e szokás kialakulásában, hogy amikor a nyugati stílusú öltözködés elterjedt a lengyel/orosz területeken, a zsidók megkülönböztetésül a nem zsidóktól így is igyekeztek kihangsúlyozni elkülönülésüket és "átörökítették" a régmúlt lengyel/orosz fejfedők viseletét. Ilyen hagyományos lengyel/orosz fejfedő például a strámlí vagy strájmli/strájmél (lapo kucsma, általában körben cobolyprémmel, középen fekete bársonnyal), a biberhut/biberhit (eredetileg hódprémből készült kucsma, később bársonykalap) és a szpodak/szpedek (magasított plüsskalap, prémmel vagy hegyes szörmekucsma). Mindezen fejfedők alatt azonban van egy kerek sapka a jarmekl vagy jármu/ü/lke (arámi kifejezés „jiddisesen”: király félelme).

A magyarországi ortodox zsidó férfi/fiú hagyományosan és mindig hordott (az otthonukat kivéve) fejfedője a kalap, illetve a XIX-XX. század városi, polgári köreiből a cylinder vagy a steifhut (keménykalap, de kisebb a cilindernél). Alatta volt egy kerek, fekete bársonyból vagy selyemből készült sapka, jiddisül: kapel, kápedli, kapelli, kapele (a német Kappe: sapka szóból) vagy héberül: *kipá* (boltozat, kupola). Így fejük soha nem maradt fedetlen, mert a kalap levételekor illetve megemelésékor, amely a hagyományos utcai köszöntési mód volt, is fedte valami fejüket.

A magyarországi neológ zsidó férfi/fiú az utcán kalapban vagy bármilyen fejfedőben; míg a zsinagógában és egyéb helyeken kápedliben, *kipában* tartózkodik. A fejfedő egyik nem szerencsés elnevezése a jiddis szóval sábeszdeklíként (szombati fedő) emlegetett *kipá*,

⁷²Slomo Lurja: Responzumok 72.

⁷³Élijá ben Slomo Zálmán: Jegyzet a *Sulhán áru*., *Oráh hájim* 8,6. pontjához.

⁷⁴Maimonides/*RÁMBÁM*: *Misné Torá/Jád háházáká. Hilhot déot*V,6.

⁷⁵Dávid ben Smuél Hálévi: *Mágén Dávid, Oráh hájim* 8,2.

amelynek elnevezése mintegy azt sugallja, hogy csak szombaton (sábeszkor) kellene azt viselni.

A kápedlik, *kipák* egy újabb változata a *kipá szrugá* (horgolt kápedli), mely különböző színű lehet. Eredetileg a vallásos cionisták honosították meg a XX. század elején, de jelenleg már Magyarországon is bevett szokás vallásos (nem feltétlenül cionista) körökben, és inkább a modern korszellemhez való pozitív hozzáállást jelzi. A kápedlik, *kipák* színének és mintázatának, néha ábráinak Magyarországon nincs különösebb jelentősége. Egyedül a fehér színűek bírnak kitüntetett szereppel, mert ezeket hagyományosan a kitlihez, avagy bizonyos ünnepi időszakban és ünnepekkor viselik.

Cselekmények a zsinagógában, az imák közben

Felállás

A szokások szerint felállunk, amikor Istent közvetlenül szólítjuk; vagy olyan imát mondunk, melyben nevét megszenteljük; vagy amelynek valamilyen különleges jelentősége van. Tiszteletünket azzal is kifejezzük, hogy felállunk, amikor a frigyszekrény nyitva van és akkor is, amikor a *Tóra*-tekercs/ek/et körbeviszik a zsinagógában.

Mindenkinek állnia kell például:

- amikor *Báruch seámárt* és *Ámidát* mondunk,
- *Vájvárech Dávidtől* a *Borchu* elmondása utánig,
- amikor a *Kedusát* mondják az *Ámidá* ismétlésekor.

Meghajlás

Négyszer hajolunk meg az *Ámidá* elmondása közben; egyszer az *Álénu* záró ima elmondása közben, és egyszer, amikor az előimádkozó a *Borchut* mondja.

Leborulás

Csak *ros hásaná* napján egyszer, és *jom kipur* napján négyszer történik ez. Ezekben a napokban akkor teszünk így, amikor a *muszáf Ámidá* ismétlésekor elmondjuk az *Álénut*, illetve *jomkipur*kor az *Ávodá* alatt háromszor.

Hajlongás

A hajlongás talán a legelterjedtebb és leginkább a zsinagógai imádkozáshoz társított mozdulatok egyike, annak ellenére, hogy ezt nem írja elő semmilyen törvényi rendelkezés sem. *Ábudarhám*⁷⁶ szerint a hajlongás a Zsoltárok egyik verssorát idézi: „Minden testrészem ezt mondja majd: Kicsoda olyan, mint Te, Örökkévaló”.⁷⁷

⁷⁶ Lásd, pl.: <http://jewishencyclopedia.com/articles/690-abudarham-david-ben-joseph-ben-david>

⁷⁷ Zsoltárok XXXV,1.

A zsinagógáról és szokásairól

A hászidizmus megalapítója, *Báál Sém-Tov*⁷⁸ úgy vélte, hogy megértéssel kell fogadnunk a túlzott hajlongást. „*Ha fuldoklót látunk, aki kétségbeesetten hadonászik karjaival és dobálja testét, hogy szorult helyzetéből szabaduljon, aligha gúnyolódunk akár rajta, akár mozdulatain. Ugyanígy nem szabad gúnyolódnunk olyan személyen sem, aki imái elmondása közben hajlong, hiszen éppen a rázúduló helytelen és illetlen gondolatok özönéből próbál szabadulni, amelyek már-már elnyelik, elvonván őt attól, hogy imáira összpontosítsa gondolatait.*”⁷⁹

Sokak számára a hajlongás segít a figyelem összpontosításában és bármi, ami segít az imákra való koncentrálásban, megengedett.⁸⁰

Ámén

A héber *ámen* szó talán az egyik legismertebb szó, világszerte. Már a *Tórában* is megtaláljuk, ahol az egyetértés kifejezése. Mózes ötödik könyvében olvashatjuk a *léviták* kijelentéseit, melyre a nép így felelt: „*Ámén*”.⁸¹

Amikor kiejtjük az *ámen* szót, kinyilvánítjuk egyetértésünket az elhangzottakkal, és kifejezzük abbéli meggyőződésünket, hogy amit hallottunk, igaz és ha valahányszor halljuk, hogy valaki áldást mond, *ámén*-t kell mondanunk az áldás befejezése után⁸².

Báruh hu, uváruhsömo!

A *Báruh hu, uváruhsömo!* („Áldott legyen Ő, és áldott legyen neve!”) az *ámén* mellett egy másik lehetséges válasz az imák közben. Ez a hagyományos felelet, amikor Isten nevét halljuk egy-egy áldás elején (*Báruh átá Ádonáj...*)⁸³.

A csók⁸⁴

A csók a szeretet egyik kifejezése a rituális tárgyak és az azokkal összefüggő vallási kötelezettségek esetében is. A zsidóságnál a csók különböző formái a vallási odaadás kifejezésévé váltak az alábbi esetekben is:

- A *tálitot* megcsókoljuk, mielőtt magunkra terítenénk, magunkra öltönnénk.
- A *tfilint* megcsókoljuk, amikor kiemeljük tokjából és mielőtt visszahelyeznénk; illetve mikor bizonyos helyekhez érünk imánk során, akkor szokás megcsókolni a *tfilin* házikóit megérintő ujjunkat.

⁷⁸ Lásd, pl.: <http://jewishencyclopedia.com/articles/2252-ba-al-shem-tob-israel-b-eliezer>

⁷⁹ Idézi: <http://zsido.com/fejezetek/latogat-as-isten-hazaban-2/>

⁸⁰ *Sulchán áruh: Oráh hájim* 48. fejezet.

⁸¹ M.V. XXVII-15-26.

⁸² *Sulchán áruh: Oráh hájim* CXXIV,6 és CCXV,2.

⁸³ *Sulchán áruh: Oráh hájim* CXXIV,5.

⁸⁴ Lásd, pl.: Löw Immanuel: A csók. In:

https://www.academia.edu/10370230/L%C3%B6w_Imm%C3%A1nuel_Zsid%C3%B3_folk%C3%B3r_tanulm%C3%A1nyok

A zsinagógáról és szokásairól

- A *ciciteket* megcsókoljuk a *Báruch seámár* elmondása után és a *S'má* elmondása közben. A "*S'má...*"⁸⁵ alatt ahányszor csak említjük (összesen háromszor) annyiszor meg is csókoljuk azokat; valamint mikor kétszer megérintjük vele szemünket; továbbá mikor elengedjük, akkor is csókkal illettük a *ciciteket*.
- A *Tórát* csókkal illettük, amikor körbeviszik a zsinagógán. Ez esetben is ujjainkkal megérintjük a *Tóra* köntösét és ujjainkat csókoljuk meg. Néhányan a *cicittel* érintik meg a *Tórát*, s azt csókolják meg.
- Mielőtt kinyitnánk a frigyszekrényt, vagy becsuknánk a *Tóra*-tekercesk visszahelyezése után, megcsókoljuk annak függönyét (*párohet*).
- Az imakönyvet megcsókoljuk, mikor kinyitjuk és becsukjuk.⁸⁶

Kohanita áldás

A kohaniták kaptak megbízást a zsinagógában a *birkát kohanim*, a kohanita áldás⁸⁷ (jiddisül: dühenolás) elvégzésére, amint azt a *Bámidbár rábbában* megtalálhatjuk.⁸⁸ Az itt olvashatók szerint az ősatyák koráig az Örökkévaló saját magának tartotta fent az áldás jogát. Ezt követően átadta azt az ősatyáknak, majd a későbbiekben a kohaniták, *Áronnak* családjának férfi tagjai kapták meg a nép megáldásának jogát. Magyarországon csak ünnepnap (*jom tóv*) van dühenolás, míg Izrael földjén az ünnepnapok mellett minden *sábáton*, illetve sok helyütt hétköznapiokon is a reggeli (*sáhárit*) imában.

Rendszerint ez úgy történik, hogy nálunk a délelőtti toldalék (*muszáf*) imában a *házán* vagy az előimádkozó (*sliáh cibur*) felhívja őket a frigyszekrény előtti emelvényre (jiddisül: dühán). Mielőtt ide fellépnének, levetik cipőjüket, majd a *léviták* (ha nem lennének *léviták* jelen a zsinagógában, akkor az elsőszülött fiuknak kell ezt megtenniük) megmossák/leöntik kezeiket a csuklóig vízzel. (Ez okból szokás *léviták* sírkövére egy kancsó ábráját vésn.) Ezek után fejüket és áldásosztó kezeiket beborítják a *tálittal*, kezeiket vállmagasságba emelik (a jobb kéz picit magasabban van) és kinyújtják, tenyerüket a föld felé fordítják, ujjakat szétnyitják (kettő kezüket egymás mellé téve kettesével zárják össze ujjukat, úgy hogy öt nyílás van közöttük) és lefelé fordítják. (Ez okból szokás kohaniták sírkövére ezeket az áldást osztó kezek ábráját rávésn.)

⁸⁵ M.V. VI,4.

⁸⁶ A „Felállás” alfejezettől eddig felhasználtam: Donin, Hayim Halevy: Zsidónak lenni...című könyvét.

Lásd: <http://regi.zsido.com/books/donin/index.htm>

⁸⁷ M.IV. VI,24-26.

⁸⁸ *Bámidbár rábbá*, XI,2.

A zsinagógáról és szokásairól

Általában a *házan* vagy a *sliáh cibur* előremondja a három mondatból, tizenöt szóból álló áldás szövegét,⁸⁹ melyet a kohániták a tradicionális dallamon megismételnek, miközben jobbra-balra fordulnak az áldás bizonyos szavainál.

A zsinagógában jelenlévők a kohániták felé fordulnak, de nem néznek rájuk (szokás a *tálittal* betakarni a fejet) és a mondatok után *ámemel* (így legyen) felelnek. A kohániták akkor gyakorolhatják e funkciójukat, ha nem váltak rituális szempontból erre alkalmatlanná (héberül: *hálál*).

url: <http://yerushaonline.com/content/?v=di11pla34>

⁸⁹ M.IV. VI,24-26.